

ГРАМАТИКА

Шундель Т.

– викладач кафедри філософії, соціально-гуманітарних дисциплін, іноземних мов, української та латинської мови № 1 Донецького національного медичного університету

УДК 81'373=161.2:81–112

ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ СИНКРЕТИЗМУ ЯК СКЛАДНОЇ ОДИНИЦІ АСИМЕТРИЧНОЇ ПРИРОДИ ТА ВСТАНОВЛЕННЯ ЙОГО РІВНІВ

Статтю присвячено вивченню лінгвістичної сутності явища, яке здатне ускладнювати закріплені за формою значення та призводити до характерних структурних змін. Поглиблений аналіз таких одиниць поліфункціональної природи наголошує на необхідності дослідження мовного явища «синкретизм». Аналітичний огляд наукової літератури надає можливість переглянути теоретичні концепції визначення сутності синкретизму. У статті встановлюються та аналізуються понятійні сфери тлумачення цієї лінгвістичної універсалії. На підставі цього виокремлюються особливості синкретизму. Наведено точки зору щодо гібридності синкретичних явищ у мові. Виокремлено три рівні синкретизму.

Ключові слова: синкретизм, асиметричність, гібридні типи, поліфункціональна природа, ускладнена семантика, рівні синкретизму.

Шундель Т.

– преподаватель кафедры философии, социально-гуманитарных дисциплин, иностранных языков, украинского и латинского языка №1 Донецкого национального медицинского университета

ОПРЕДЕЛЕНИЕ СУЩНОСТИ СИНКРЕТИЗМА КАК СЛОЖНОЙ ЕДИНИЦЫ АССИМЕТРИЧЕСКОЙ ПРИРОДЫ И УСТАНОВЛЕНИЕ ЕГО УРОВНЕЙ

Статья посвящена изучению лингвистической сущности явлений, которые осложняют закреплённые за формой значения и приводят к характерным структурным изменениям. Углублённый анализ таких единиц говорит о необходимости изучения такого языкового явления, как «синкретизм». В статье устанавливаются и анализируются теоретические концепции сущности синкретизма и его особенностей. Выделяются три уровня синкретизма.

Ключевые слова: синкретизм, асимметричность, гибридные типы, полифункциональная природа, осложнённая семантика, уровни синкретизма.

Shundel T.

– Teacher, Philosophy, Social Disciplines, the Arts, Foreign Languages, Ukrainian and Latin Department 1, Donetsk National Medical University

DETERMINATION OF THE ESSENCE OF SYNCRETISM AS A COMPLEX UNIT OF ASSYMETRIC NATURE AND SETTING OF ITS LEVELS

The article is devoted to the study of the linguistic essence of the phenomena that complicate the meanings assigned to the form and lead to characteristic structural changes. An in-depth analysis of such structures suggests the studying of such language phenomenon as “syncretism”. The article establishes and analyzes

theoretical concepts of the essence of syncretism and its features. Three levels of syncretism are distinguished.

Key words: *syncretism, asymmetry, hybrid types, polyfunctional nature, complicated semantics, syncretism.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасна мова в усьому своєму розшаруванні характеризується прагненням до інтеграції різних синтаксичних засобів шляхом зменшення мовних зусиль. Багатоаспектність засобів вираження синтаксичних одиниць у тексті та їх здатність виражати в конструктивній основі більш ніж одне значення являє безперечну наукову значущість. Основним засобом, що допомагає нейтралізувати нелінійні відношення в мові й обмежену функціональну природу одиниць з метою всебічного розгляду та аналізу тексту, служить синкретизм. Треба зазначити, що теорія синкретизму допомагає вирішити багато приватних питань, проте вона має цілу низку невирішених питань, кожне з яких вимагає детального викладу при її інтерпретації. Так, дискусійність окремих аспектів теорії синкретизму й статусу рівнів синкретизму є предметом невичерпних суперечок. Аналіз літератури з окресленої проблеми дає підстави вважати, що синкретизм, як явище поліфункціональної та асиметричної природи, недостатньо вивчений, а зацікавленість вчених щодо розгляду сутності синкретичних одиниць у мові та дослідження його рівнів становить актуальність наукового пошуку.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Наукову базу дослідження становлять праці представників вітчизняного мовознавства та праці іноземних вчених, зокрема С. Алексанової, В. Бабайцевої, А. Баудер, Л. Беднарського, І. Висоцької, І. Данилюка, с. Дружиніної, А. Загнітко, В. Зарицької, І. Колпакової, Ю. Наливайко, О. Никуліної, М. Павлюковець, І. Слинька, Л. Чеснокової, Н. Шведової, В. Юрченка та ін. Серед іноземних вчених слід назвати М. Баермана, Д. Брауна, Д. Блевінса, Л. Байбі, Е. Мартіне, Т. Петерсона, Д. Джонсона. У низці праць Н. Кобриної, Т. Анюшкіної, З. Валюсинської, П. Чеснокова, Л. Безобразової та ін. досліджено характерні особливості прояву синкретизму на синтаксичному рівні. Окремі аспекти синтаксичного синкретизму досліджували В. Бабайцева, Н. Калашова, Т. Тихомирова, Г. Муқан (синкретизм частин мови та ін.); Н. Давидова (синкретизм у мовленні), О. Єгорова, В. Мігірін, Л. Чеснокова (синкретизм з-поміж членів речення); Г. Калашнікова (перехідність у складних ускладнених реченнях); В. Малащенко (синкретизм аналітичних членів речення), З. Литовкіна, М. Шахматова (синкретизм в означальних, обставинних складнопідрядних реченнях); М. Баерман, Д. Браун (походження синкретизму), с. Базель (вивчення синкретизму та аналогії) та ін.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження вбачаємо вивчення низки питань щодо розгляду сутності синкретизму та розв'язання проблеми виділення його рівнів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науковий підхід до визначення сутності синкретизму полягає в тому, що синкретизм завдяки своїй поліфункціональній природі здатен модифікувати гібридну інформацію тексту. З цього приводу В. Кодухов говорить, що «вироблення економних засобів, зазвичай, є однією з причин, що спонукають мовців змінювати мову» [8, с. 200], оскільки в процесі свого розвитку мова проходить від простого до складного. Якщо мова стає більш простою, то і сама людина для вираження різних понять використовує той самий елемент, а це в цілому вказує на високий рівень організації мови. Нам імponує точка зору О. Потебні, який зазначав таке: «... щоб довести, що число форм зменшується, треба .. рахувати формальні відтінки значень - праця не настільки легка, як рахунок закінчень» [13, с. 55–57]. Дослідник А. Мартіне у своїй роботі «Основи загальної лінгвістики» [10] також говорить про економію в мові. Він стверджує, що мова схильна до змін, оскільки людина постійно виражає різноманітні думки і почуття, але з іншого боку, мова не піддається будь-яким змінам, бо людина часто обмежує лінгвістичні засоби вираження. Таким чином, мовна поведінка людини контролюється принципом найменшого зусилля або принципом економії [2, с. 20–21]. Тож під економією пропонується розуміти нерухомість будь-яких елементів ситуації у поверхневій структурі висловлювання, що відображує її [10].

Свого часу Л. Гізатулін зазначав, що економія стає абсолютно очевидною, коли має місце відображення різних ситуацій глибинної структури за допомогою того самого засобу поверхневої структурним, який може виконувати різноманітні синтаксичні функції [3, с. 75–77].

Дослідження гібридних явищ асиметричної природи вказує на необхідність визначення ядерних і периферійних структур речень у тексті, а також на вивчення додаткових значень, що можуть ускладнювати основне значення. Особлива увага при цьому прикута до тлумачення феномену «синкретизм», який багатьма дослідниками розглядається як один із лінгвістичних та універсальних засобів мови, тобто як явище, що здатне функціонувати на всіх рівнях лінгвоструктури завдяки своїй розповсюдженості та поліфункціональному характеру.

Велика кількість мовознавців переймалися питаннями щодо визначення суті, природи, характеру синкретизму як явища лінгвістичної універсальності та вивченням його рівнів. Саме поняття цього терміну змінювалося час від часу у зв'язку з розвитком науки про мову. Проблеми, що пов'язані з цим явищем на усіх рівнях мовної системи, були причиною нескінченних дискусій, залишалися тривалий час у центрі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних мовознавців.

Вивченню сутності проблеми синкретизму та визначенню самого терміна «синкретизм» переймався ще у 60-х роках минулого сторіччя датський глосематик Л. Єльмслев. Вчений ставив завдання дати передбачуване обґрунтування теорії мови, здатної розкрити передумови «дійсної і раціональної, генетичної лінгвістики», яка

розглядає мову «як самодостатнє ціле» [5, с. 267]. Однак, на думку Ю. Степанова, у теорії Л. Єльмслева подаються два різних тлумачення цієї лінгвістичної категорії:

- 1) синкретизм у парадигматиці (тобто у результаті комутації);
- 2) синкретизм у синтагматиці (тобто у результаті пермутації) [14, с. 344–345].

Досі панувала думка, що вивчення та дослідження синкретизму були закладені саме Л. Єльмсловим, але це твердження не зовсім правдиве, адже сам термін з'явився вперше у морфологічних дослідженнях. На думку В. Журавльова, явище відмінкового синкретизму згадувалося та описувалося ще у працях Б. Дельбрюка (1907) та М. Дурново (1922) [6]. Думка про відмінковий синкретизм знайшла своє зображення у працях Р. Якобсона [16]. Мовознавець визначав синкретизм як «збіг відмінків та скасовані відмінності між відмінковими флексіями» та підкреслював, що «разом з повним синкретизмом вимагає ретельного обстеження також синкретизм частковий, де схожість закінчень обмежується або однаковою кількістю фонем або спільністю однієї з фонем» [16, с. 173, 183, 195]. Систему відмінкових значень він представляв у вигляді паралелепіпеда, а відмінковий синкретизм зображував на його ребрах. Науковець розуміє це явище як формальний збіг та співвідносить його з синхронним рівнем мови.

Вживання терміну «синкретизм» ми спостерігаємо у С. Кацнельсона, який, вивчаючи структуру речень, дійшов висновку, що предикативи можуть мати дуже розвинений полісемантизм. Це явище автор називає синкретизмом прямої і побічної перехідності, що проявляється в області просторових і часових стосунків [12, с. 385–386].

Переважає більшість лінгвістів не вважає синкретизм звичайним збігом, що, в свою чергу, могло б наштовхнути нас на думку, що він не стосується структури мови. З цього приводу А. Мартине писав, що синкретизм, являючи собою мовби мовну «ваду» (термін Л. Єльмслева), ускладнює функціонування мови та іноді призводить до плутанини [10].

Треба зазначити, що гібридність синкретизму є такою, що прояв його процесу у тексті призводить до розширення виразних можливостей мови шляхом економії власних, нереалізованих засобів, але вже закріплених в мові. Аналіз фактичного матеріалу дає підстави вважати, що при синкретизмі ми стикаємося з явищами, які різняться загальною нерозчленованістю змістовного плану завдяки тому, що вони є різними площинами того самого об'єкту існуючої реальності. Тому синкретизм властивий об'єктам, які характеризуються не лише складною рухливістю, але й системними відношеннями. На різних рівнях мовні одиниці можуть характеризуватися ускладненою системою, яка поєднує не лише план змісту, але й план вираження. Проте це не підкреслює ту думку, що функціонування єдності цих двох планів мовних одиниць може призвести до повної відповідності, тобто до симетрії змістової та формальної сторони. На думку В. Куракова, «практичне спостереження

за мовами показує, що кількість засобів номінації в них набагато менше кількості тих, що підлягають актуалізації функцій. Щоб подолати цю асиметрію, мови повинні мати рухливу структуру своїх знаків, породжувати різні зрушення форми і змісту стосовно один одного» [9, с. 6].

Досліджуючи явище синкретизму, ми звертаємо увагу на те, що ця лінгвістична універсалія значно багатше і складніше виражена у синтаксисі. А. Загнітко стверджує, що «синкретизм у внутрішньосполученнєвій і внутрішньореченнєвій структурі відображає основні напрями, тенденції і закономірності внутрішньоарусних і між'ярусних переходів» [7, с. 241]. Отже, мова передбачає наявність синкретичних утворень як одного рангу, так і різних мовних рангів. Саме синкретичні вияви у межах семантико-синтаксичних відношень та різних складних речень (а саме складнопідрядних речень) підкреслюють їхнє функціонування на внутрішньорівневому переході. В свою чергу міжранговий перехід характеризується взаємодією різноманітних мовних ярусів від вищого до нижчого. З цього приводу дослідниця Л. Шитик зазначає, що у проекції на синтаксичний лад мови доцільно говорити про синкретичні семантико-синтаксичні відношення, синкретичні явища та перехідні утворення між синтаксичними одиницями різних рангів [15, с. 140].

Виходячи з широкого розуміння поняття «синкретизм» І. Данилюк запропонував виокремити три рівні синкретизму, які характерні для усталеної структури у мові: **формальний, функціональний і семантичний**. Одиниці першого із цих рівнів характеризуються спільністю (збігом) формального вираження; отже, синкретизм включає лексичну й граматичну омонімію як видове поняття. Отже, одиницею першого рівня є *синкретична форма*, що характеризується збігом (спільністю) формального вираження, де носієм синкретизму постає словоформа, а зовсім не флексія. Тобто потрібно розглядати не тільки сам набір сполучників або сполучуваних слів підрядності, але й слова, до яких вони відносяться, та найближчий текст. На **функціональному** рівні такою одиницею виступає *синкретична функція*, мета якої постає у розмежуванні первинних і вторинних синтаксичних функцій. Наприклад, сполучник **that** у складі підрядного речення

1) *He had emotions, fire, lodgings, **that** were concealed behind a wall of reserve* [11, с. 45] – виконує типову атрибутивну функцію, а у складі підрядного речення, як-от:

2) *You know quite well, Michael, **that** I have not an ounce of pettishness in my disposition* [11, с. 123 – виконує функцію додатка.

Останній, **семантичний**, рівень синкретизму включає одиниці, об'єднані дериваційними відношеннями й спільними семами. Тлумачення їх як синкретичних спирається на виділення типового лексичного значення для різних частин мови. Одиницею цього рівня слід вважати *синкретичне значення (сему)* [4, с. 14].

Цікава думка колективу британських учених у складі М. Баєрмана, Д. Брауна і С. Корбета, які вивчали явище синкретизму як на синхронному, так і на історичному зрізі [1] (у монографії «Інтерфейс між синтаксисом і морфологією: дослідження синкретизму») та говорять про синкретизм граматичних значень з точки зору структури. Вчені розділяють синкретизм на:

1) **простий**, коли співпадають два або декілька значень однієї граматичної категорії (омонімія відмінків);

2) **вкладений**, коли безліч співпадаючих графем в частині парадигм є підмножиною співпадаючих графем в іншому класі парадигм;

3) **контрарний**, коли різні моделі синкретизму не утворюють ієрархії вкладеної безлічі графем;

4) **регулярний**, коли синкретизм може залежати лише від значень граматичних категорій, але не від конкретних афіксів, що їх виражають;

5) **полярний**, коли омонімічні форми розрізняються значеннями різних граматичних категорій;

6) **канонічний**, який торкається не усіх значень певних категорій, а лише деяких, і, по-друге, цей різновид синкретизму – невиражене формальне протиставлення, яке і зберігає свою роль в синтаксисі [1, с. 123–125].

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, проведений аналіз фактичного матеріалу дає підстави вважати, що синкретизм – явище, яке пронизує всі рівні мовної системи завдяки своїй нерозчленованості та злиттю певних значень в одній одиниці, то, як відомо, синкретичні явища на перетині двох (іноді трьох) систем займають місце в опозиційних парах мовних одиниць на периферії. Такий підхід акцентує увагу, по-перше, на різних напрямках автоматичного аналізу тексту, по-друге, на засобах уніфікації усіх мовних засобів з метою найефективнішого досягнення комунікативної цілі. Так, перспективи подальшого вивчення заявленої проблеми вбачаємо в дослідженні зв'язку між рівнями синкретизму та визначенні характеру синкретичних явищ асиметричної природи.

Література

1. Аркадьев П. М. M. Baerman, D. Brown, G. G. Corbett. The syntax-morphology interface. A study of syncretism. *Вопросы языкознания*. 2006. № 5. С. 123–125.

2. Будагов Р. А. Определяет ли принцип экономии развитие и функционирование языка? *Вопросы языкознания*. 1972. № 1. С. 17–36.

3. Гизатулин Л. Семантическая экономия и избыточность в речи. *Филологические науки*. 2001. № 2. С. 75–83.

4. Данилюк І. Г. Синкретизм у системі частин мови: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Донецький національний університет. Донецьк, 2006. 20 с.

5. Ельмслев Л. Прологомены к теории языка. *Новое в лингвистике*: сборник / ред. В. А. Звегинцев. Москва: Прогресс, 1960. Вып. I. С. 264–389.

6. Журавлев В. К. Диахроническая морфология: монография. Москва: Едиториал УРСС, 2004. 208 с.

7. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису: монографія. 2-ге вид., виправл. і доп. Донецьк: ДонНУ, 2007. 294 с.
8. Кодухов В. И. Объектные отношения и сложноподчинённое предложение. *Проблемы русского языкознания: Учёные записки*. 1968. Т. 281. С. 190–299.
9. Кураков В. И. Синкретизм и типология грамматических категорий: на материале именных категорий немецкого и русского языков. *Лингвистические явления в системе языка и в тексте*. 1997. Вып. 1. С. 81–90.
10. Мартине А. Основы общей лингвистики / ред. В. А. Звегинцев; пер. В. В. Шеворошкин. Москва: URSS, 2004. 224 с.
11. Мозм У. С. Театр: роман. На англ. яз. Москва: Менеджер, 2005. 304 с.
12. Павлюковец М. А. К вопросу о синкретизме в лингвистической теории. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-sinkretizme-v-lingvisticheskoy-teorii>
13. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике: в 4 т. / под ред. В. И. Борковского. Москва: Учпедгиз, 1958. Т. 1–2. 536 с.
14. Степанов Ю. С. Методы и принципы современной лингвистики: монография. Москва: Наука, 1975. 312 с.
15. Шитик Л. В. Феномен синкретизму в проекції на мовні рівні. *Вісник Черкаського університету. Серія Філологічні науки*. 2009. Вип. 169. С. 132–146.
16. Якобсон Р. Избранные работы: сборник / ред. В. А. Звегинцев. Москва: Прогресс, 1985. 455 с.

Куручка С.

– учитель іноземної мови (англійська) загальноосвітньої школи I–III ступенів № 3 м. Костянтинівка

УДК [811.111+811.161.2]’367.32

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІМПЕРАТИВНИХ РЕЧЕНЬ З МОДАЛЬНИМИ ЛЕКСЕМАМИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Статтю присвячено порівняльному аналізу граматичних і прагматичних особливостей імперативних речень з модальними словами. У науковій розвідці окреслено теоретичні аспекти функціонально-семантичної категорії спонукання в сучасній лінгвістиці; виокремлено подібні й відмінні моделі імперативних конструкцій з модальними лексемами; визначено засоби їх вираження в англійській та українській мовах. Здійснене дослідження імперативних конструкцій засвідчує, що в англійській мові такі моделі речень є частотнішими й мають різноманітніші семантичні відтінки.

Ключові слова: імперативні речення, комунікативний акт, інтенція, непряме спонукання, модальні слова.

Куручка С.

– учитель иностранного языка (английский) общеобразовательной школы I–III ступеней № 3 г. Константиновска

ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ИМПЕРАТИВНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ С МОДАЛЬНЫМИ ЛЕКСЕМАМИ В АНГЛИЙСКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ

Статья посвящена сравнительному анализу грамматических и прагматических особенностей императивных предложений с модальными словами. В статье очерчены теоретические аспекты функционально-семантической категории побуждения в современной лингвистике; выделены сходные и различные модели императивных конструкций с модальными